

FIGYELŐ

ORSZÁGOS PÁRT

KÖZÖNSÉGÜNK FIGYELMÉT napjainkban oly sok minden köti le, hogy új választói törvényünknek elvi jelentőségű újításai közül jóformán csak a szavazás titkosságának általánossá tétele keltett közérdeklődést. Pedig van a törvénynek egy olyan másik újítása is, aminek alkotmányjogi kihatása vetekszik az 1848. évi parlamenti reform korszakalkotó jelentőségével. Az új törvény szakaszai között ugyanis szinte észrevétlenül olyan gyökeres alkotmányjogi reform bújik el, amely egészen új alapra tolja át az állam népképviselői szervét s a polgárok részvételét az állam ügyeinek intézésében.

Az országos pártok fogalmának a törvényben megfogalmazott jogi konstrukciója ugyanis új tényezőt juttat államéletünkben nagyjelentőségű alkotmányjogi szerephez.

Az alkotmányos élet eddig sem nélkülözte a pártokat. A parlamentáris rendszernek a pártok mindig jelentős tényezői voltak. Azok az állametikai szabályok és konvenciók, amelyek a parlamentáris rendszernek, alapjait alkotják} éppen a pártokon keresztül jutottak kimagasló szerephez. De a pártokat a jog nem határolni el egymástól a maga merev választóvonalával. Az államformáló erő szabad játékát, jogilag kötetlen erő- és életnyilvánulásait jogi konstrukciókká merevített pártok nem mechanizálták. Az alkotmány élő organizmusá szabadon lélegzett a pártokon keresztül, pártok és parlamentarizmus úgy hatották át az állam jogi szervezetét, mint az életerő az emberi test különböző szerveit, izmait, idegeit. Az állam életereje a parlamentarizmus jogilag le nem nyugózott világában, a jog által nem mechanizált pártokon keresztül élte ki a formáját.

Az arányos képviseletet célzó választási rendszernek a Bethlen-féle választójogi rendeletben s az 1925. XXVI. t.-c.-ben életrehívott első kísérletei a pártok szerepét jelentősen felfokozták, anélkül azonban, hogy a pártok fogalmának szigorúan jogi megszövegezésére sor került volna. De a pártok felfokozott jelentőségükben egyre jobban arra törekedtek, hogy szerepüket és működésüket az erkölcsi szférából a jog szférájába emeljék át, s így etikai alapon kialakult helyzetüket a jog merevebb szabályaiba bujtatva megerősítsék.

Az 1925. évi törvény 11 választókerületben összesen 46 képviselő választásánál érvényesíti az arányosságot Célzó lajstromos választási rendszert, de itt még nincs szó pártokról. A képviselőjelöltek ajánlását — jól figyeljük meg — nem pártok, hanem a választók bizonyos számú csoportja, pártállásra való tekintet nélkül, eszközli.¹

Amikor azonban a törvény lajstromos kerületekben többezer (esetleg 5000) választónak aláírását kívánta a képviselőjelöltek ajánlásához, ezzel a jelöléseket és a jelölteket a pártszervezeteknek szolgáltatni, mert az aláírások összegyűjtésének nagy munkája a pártszervezetek közreműködése

¹ Ugyanígy a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930: XVIII. t.-c. 17. §. 2. bekezdése.

nélkül alig biztosítható. Ilyen döntő hatása a világháborút követő összeomlásig nem volt a pártoknak a képviselőház összetételére, mert az 1899. évi törvényben kívánt tíz választópolgár ajánlása nem tette elkerülhetetlenné a pártok közreműködését.¹

A pártok az ajánlási rendszer által nekik kiszolgáltattott képviselőjelöltekkel olyan írásbeli és becsületszóval megállapított megállapodásokat kötöttek, ahol a párt jelentős támogatásával nyeregbe segítő képviselőjelölt kiszolgáltatta magát a pártnak, lemondott önállóságáról.

Egyik nem éppen épületes belső pártharc kapcsán a közönség szeme elé teregetett reverzálisban például a képviselő a következő szavakkal szolgáltatja ki magát a párt kénye-kedvének:

„Köszönettel vettem tudomásul, hogy engem a párt az elkövetkezendő törvényhatósági választás alkalmával, mint a párt jelöltjét vesz a párt listájára és így — amennyiben a törvényhatóság bizottsági tagjává fogok választatni — az a párt eredménye lesz. Miután törvényhatósági bizottsági tagságomat a párt megbízásából és képviselőletében foglalom el, ezennel megfogadom, hogy ezen tisztségem ellátásánál mindenkor alávetem magam a párt, illetve a pártelnökség által adandó direktíváknak.

Amennyiben tisztségemet nem tudnám pontosan és a párt érdekeinek megfelelően ellátni, vagy amennyiben a pártnak a pártelnök által kifejezésre juttatott álláspontja egyéni felfogással ellentétbe, illetve összeütközésbe kerülne, vagy ha a pártból kilépnék, úgy levonom a konzekvenciákat és már most felhatalmazom a pártelnök urat, hogy a törvényhatósági bizottságban elfoglalt helyemről való lemondásomat tartalmazó, általam aláírt dátum nélküli, idemellékel levelet belátása szerint bármikor kitöltse és felhasználja. Ezáltal a pártnak módot akarok adni arra, hogy helyemet más párttag által töltsse be.

Annál inkább is spontán kötelességemnek tartom bizottsági tagsági helyemet bármikor a párt rendelkezésére bocsájtani, mert tudom, hogy az új fővárosi törvény a lajstromos választás beiktatásával a törvényhatósági bizottságban a pártok uralmának elvét domborítja ki, s mert magam is átérzem ezen elv fontosságát, ... ezért jelen levelemmel előre, önként és készségesen alávetem magam a párt érdekeinek és a pártvezetőség direktíváinak.“

Kétségkívül van logika ebben az eljárásban. Ha a képviselő megválasztása elsősorban a párttól függ és csak másodsorban a választóktól, akkor nagyon bajos fenntartani alkotmányjogunk eddigi alap gondolatát, hogy a megválasztott képviselő az ő törvényhozó tevékenységében önállóan mérlegeli az államérdek szempontjait. Ilyen új rendszer mellett egyre jobban elhalványodnak alkotmányjogunknak eddigi alapvető szabályai.

Mert hiába szüntette meg az 1848. évi reform a követek utasítását, ha most lehetővé tétetik, hogy a pártolíák kiszolgáltattott képviselő teljesen leköttesse a pártérdek, sőt a pártelnök szolgálatára. Hiába biztosítja neki a mentelmi jog, hogy amit az országgyűlés tagja, mint ilyen, hivatásának gyakorlása közben mond vagy tesz, azért senki más nem vonhatja őt felelősségre mint a Ház, az amelyhez tartozik, ha a képviselő előre aláveti magát pártja felelősségrevonásának.

Hiába tűnik ki az összeférhetlenségi törvénynek azokból a rendelkezéseiből, amelyek a más irányban engedelmességre erősen lekötött katonákat és szerzeteseket összeférhetlenségnek nyilvánítja, és hiába mondja ki a törvény, hogy az, aki országgyűlési képviselői működésében a képviselő

¹ Az 1874: XXXIII. t.-c. 70. §. szerint bármelyik választó, az alkalmazásra nem került 1913: XIV. t.-c. 85. §-a és az 1918: XVII. t.-c. 97. §-a szerint ötven választó, az 1918/1919, M. E. sz. (Friedrich) rendelet 17. §-a szerint ötszáz választó, az 1925: XXVI. t.-c. szerint nagyobb egyéni kerületekben ezer, nagyobb lajstromos kerületekben ötezer választó ajánlhat képviselőt.

selőházon kívül álló tényezőtől utasítást fogadott el, vagy magát ilyen tényező rendelkezéseinek alávetette, az összeférhetetlen helyzetbe kerül, s egyszersmindenkorra elveszti mandátumát.

És hiába mondja ki a legfelső bíróság, hogy a reverzális érvénytelen, egyebek között azért is, mert:

„a törvény nagy súlyt helyez a törvényhatósági bizottsági tagok függetlenségére. A függetlenség ugyanis a leghatásosabb biztosítéka annak, hogy a bizottsági tagok minden tárgyalás alá kerülő ügyben szabadon, minden vagyoni és egyéb érdektől mentesen, a legjobb belátásuk és legjobb meggyőződésük szerint, a közérdek követelményeinek megfelelően határozhassanak.

Az olyan tartalmú reverzálisok adása, amilyenről a jelen esetben szó van, ... felette alkalmas eszköz a reverzalist adó bizottsági tag függetlenségének veszélyeztetésére, sőt teljes megszüntetésére is, mert a függetlenség alapját képező egyéni szabad elhatározásnak és véleménynyilvánításnak a pártérdek uralma alá való helyezésével egyjelentőségű. A pártérdek pedig nem mindig egyezik a közérdekkel. Az Uyen tartalmú reverzálisok kérése és adása, mivel a bizottsági tagok függetlenségét veszélyezteti, kétségtelenül ellentétben áll a törvény céljával és szellemével és lényegét tekintve a régi rendi alkotmányban ismert utasítási és visszahívási jognak burkolt formában való visszaállítását célozza azzal az eltéréssel, hogy az utasítási és visszahívási jog gyakorlása nem a választókat illemé, akik a megbízást kapták, hanem a pártvezetőséget, amely tagjaitól reverzálisokat szedett.“ (6218/1933. K. Közigazgatási bíróság közigazgatási osztály döntvényeinek gyűjteménye. I. k. 337 l. 1439. sz.)

A közigazgatási bíróságnak ez a döntése a törvényhatósági bizottsági tagságra vonatkozik. De talán felesleges említeni, hogy minden szava fokozott mértékben talál a parlamenti tagság esetére is.

Ámde hiábavaló a legfelső bíróság döntése is, ha a pártok ennek ellenzerét is megtalálják, amint például a párt a fenti esetben a következő egyhangú határozatot hozta:

„a közigazgatási bíróság P. J. törvényhatósági bizottsági tag lemondása ügyében hozott ítéletében a választások alkalmával adott reverzálisokat érvényteleneknek nyilvánította. A párt tagjai, miután nemcsak reverzalist adtak, hanem becsületszóval is lekötötték magukat, úgy érezzük, hogy az adott szó szentsége a bíróságnál is erősebben kötelez, amely alól felmentést csak a párt, avagy a mandátum megszűnése adhat.“

EZ VOLT A HELYZET az 1938:XIX.t.-c., az új választójogi törvény megalkotása előtt. Az ajánlási rendszer ilyen tényleges hatalmi tényezőkké fejlesztette a pártokat, már akkor, amikor a pártoknak a törvény még semmiféle jogilag körülírt szerepet nem biztosított a választások körül, sőt a pártok közjogi szervezetek gyanánt nem is voltak elismerve.

Az 1938: XIX. t.-c. a képviselőjelöléshez szükséges ajánlási aláírások előírt számát ugyan jelentősen leszállította, de azt a megkönnyebbülést, amit ez a rendelkezés a pártok döntő szerepével szemben jelentett volna, ellensúlyozza az „országos pártok“ jelöltjeinek oly mértékű kedvezményezésével, ami újra csak kiszolgáltatja a képviselőket a pártoknak és pedig főképpen azokat a képviselőket, akik gyökerüket inkább a pártban, mint a választókban bírják. Erős indítékot szolgáltat ez mindenki számára, aki mandátumhoz akar jutni, hogy inkább a pártra, mint a választókra támaszkodják, mert a választási küzdelem első drótakadályán, az ajánlási aláírások megszerzésén, jóval könnyebben jut át, ha a pártszervezet gyűjti össze részére a 150 ajánlási aláírást, mintha az országos párthoz nem tartozó jelölt maga kénytelen egyéni kerületben 500, lajstromos kerületben 1500 ajánlási aláírás összegyűjtéséről gondoskodni.

Amikor azonban a törvény az országos pártok jelöltjeinek az indulásnál nagy előnyt biztosít, ezzel szükségessé vált az országos párt jogi fogalmának pontos körülírása, amit a törvény valóban meg is tesz a 82. §-ában, meghatározva, hogy a belügyminiszter milyen feltételek, illetőleg kellékek igazolása esetén ismeri el az országos párt jelleget. Bár a belügyminiszternek ily tárgyú döntésével szemben biztosított a panasz lehetősége a közigazgatási bírósághoz, mégis tagadhatatlan, hogy a kormány befolyása a választások eredményének kialakulására, jelentősen megnövekedett. Ha a ma divatos matematikai képlettel akarjuk ezt szemléltetővé tenni, azt mondhatjuk, hogy az ajánlásoknál döntő szerephez jutott pártok, s az országos pártok elismerésében szerephez jutott kormány befolyása a választások eredményére éppen olyan mértékben növekedett, amily mértékben a különben is jelentősen megrostált választópolgárok szavazati jogának jelentősége lefokozódott.

Betetőzi végül az új választói törvénynek a képviselők szabadságát pártjával szemben erősen lefokozó rendelkezéseit a törvénynek az a bekezdése, amely szerint a megüresedett képviselői helyre nem lehet behívni azt a pótképviselőt, aki megválasztása után kilépett abból a pártból, amelyhez megválasztása időpontjában tartozott. De hol van a logika abban, hogy a pótképviselő elesik megbízásától, ha pártját elhagyja, ellenben a képviselő megbízását pártváltoztatása nem érinti?

A törvény létrejöttének körülményei, a vele kapcsolatos viták és fejtegetések arra engednek következtetni, hogy maguk a törvény alkotói sem tekintették át a reform egész horderejét. Legalább is nem eléggé tájékoztatták róla a közönséget. Sem a parlamenti, sem az irodalmi kritika nem mutatott reá azokra a visszásságokra és hézagokra, amik a törvény rendelkezései kapcsán előállanak, azokra a kérdésekre, amelyek megoldatlanul maradnak s új nehézségek, kétértelműségek és bizonytalanságok forrásaivá válnak.

A törvény 82. szakasza az országos párt jogi fogalmának körülírásánál kizárólag formai szempontokat vesz alapul. (A pártnak négy képviselő tagja van vagy az országban 20.000 választópolgár tagja van. Belügyminiszteri elismerés.)

Vitán felül áll azonban, hogy a formálisan országos pártokként elismert pártokon kívül lehetnek és vannak más politikai pártok is, amelyektől — ahol politikai szabadság van — nem tagadható meg az a lehetőség, hogy az országos közérdeket törvényes eszközökkel szolgálni kívánó politikai célkitűzéseikért alkotmányos küzdelembe bocsájtkozhasanak. Ilyen pártokról az 1938: XIX. t.-c. nem tesz említést. Ezeket a pártokat nem mechanizálja jogi fogalmakká.

Ebből logikusan az következik, hogy ezeknek a pártoknak a jogi megítélésében a törvény nem eszközöl változást. Ezekre vonatkozólag érvényben marad a régi szabály, hogy működésük szabadsága elé a jövőben sem lehet akadályt gördíteni, sőt működésükhöz a miniszter által láttamozott alapszabályok sem szükségesek. Hogy minden kétség kizárassék, az 1938. évi XVII. t.-c. i. §-a is megismétli azt a régi alkotmányjogi szabályt, hogy az egyesületekkel vagy bármily más megjelölésű szervezetekkel szemben felállított az a követelés, hogy csak miniszterileg láttamozott alapszabályok alapján működhetnek: a törvényhozásban, vagy törvény által alkotott más testületben való képviselőre irányuló politikai párt működésére nem vonatkozik.

Ezután tehát kétféle politikai párt fog szerepelni a magyar alkotmányos életben. Miniszterileg elismert, s a választási törvény alapján jelentős kedvezményekkel bíró országos párt — s ilyen kedvezményekkel nem támogatott, de az alkotmány által szintén elismert olyan párt, amelynek párt-

programmja vagy politikai célkitűzése nem irányul a társadalom törvényes rendjének felforgatására vagy megsemmisítésére.

Ez utóbbi pártok működési szabadsága a jövőben is ugyanolyan korlátok között érvényesülhet mint a törvényben körülírt, formálisan elismert országos pártoké. Ezek a pártok csak a pontosan megszabott esetekben és mértékben igényelhetnek egyéb pártokkal szemben kedvezőbb elbánást.

Amiből azonban az is következik, hogy a lajstromkapcsolás joga az országos pártokként kifejezetten el nem ismert pártokat éppen úgy megilleti, mint az országos pártokat, mert a törvény e tekintetben nem ad kedvezményt az országos pártoknak.

Abból, hogy a törvény a lajstromkapcsolást az egyes pártok részéről a párt képviselőjére jogosult központi szerv határozhatja el, egyáltalában nem következik, hogy a lajstromkapcsolás olyan jog, amit csak országos pártok vehetnének igénybe. Hiszen az országos pártokként el nem ismert pártoknak is szükségképpen vannak központi szerveik, amelyek által a lajstromkapcsolásra irányuló szándékukat kifejezésre juttathatják.

Nem bírna tehát törvényes alappal a választási bizottság elnökének olyan rendelkezése, amely a lajstromkapcsolásra vonatkozó szabályszerű megállapodás bemutatása esetén ennek tudomásulvételét megtagadná, vagy a választási biztos olyan rendelkezése, amely a választás eredményét a szabályszerűen bejelentett lajstromkapcsolás figyelmen kívül hagyásával állapítaná meg.

A törvény alkotói tisztában voltak azzal, hogy a lajstromkapcsolás intézményét a kis pártok érdekében találták ki, s ezért mondja ki minden korlátozás nélkül, hogy: „különböző pártok a lajstromaikra eső szavazatok együttes számítása végett egyesülhetnek“.

MOLNÁR KÁLMÁN

REPÜLŐGÉPGYÁRTÁS ÉS „ÁRNYÉKIPAR“

A MAI LÁZAS fegyverkezés légkörében a világ napisajtója a legképtelenebb híreket röpíti világgá a repülőgépgyártási számadatokat illetőleg. Így pl. olvashatjuk, hogy Anglia és Franciaország ezrekre menő repülőgép-tömegeket rendelt meg Kanadában és az Egyesült Államokban. Az U. S. A. 10.000 repülőgépet gyárt jövő évben saját légi ereje számára, stb., stb. Pedig a szakember rideg és objektív szemüvegén át nézve a dolgokat, látjuk, hogy éppen a repülőgépgyártás az, amit sem máról holnapra rögtönözni, sem hirtelen fejleszteni nem lehet. Mint ahogyan nem lehetett a világháború alatt sem napok alatt milliós hadsereget a földből kitaposni. Minthogy a légierő békelétszámának majdnem egyeznie kell a hadilétszámmal, mert hiszen a háború első óráiban kerülhet már alkalmazásra, elv az, hogy nemcsak számszerűleg, hanem minőségileg is magasfokon, lehetőleg a szomszéd államok anyagának minőségi fokán kell állania.

Ez azonban nem olyan egyszerű. A repülőgép tervezése és használatba vétele között hosszú és költséges út fekszik. Hogy ezt megérthessük, szóljunk először néhány szót egy repülőgéptípus fejlődési folyamatáról.

A fejlődési folyamat a magán, de főként állami rendelkezéstől függ, amelynél a repülőipar határozottan körülírt követelmények előtt áll. A folyamat a következő. A műszaki utánpótlási szolgálat mérnök-tisztviselői végzik rendszerint az illetékes előkészítő munkálatokat, amelyek eljutnak a konstruktőrökhöz azzal, hogy záros határidőn belül tervek nyújtandók be. Kb. 3 hónap múlva befuthatnak a tervek, az ellenőrző szervek kiválasztják a legmegfelelőbbeket és megrendelik a tekintetbejehető cégeknél a kísérleti mintapéldányokat. Kb. fél év múlva, kedvező esetben, kijöhetnek ezek a prototípusok, amelyekkel a műszaki szolgálat mérnökei megkezdik ellenőrző kísérleteiket, a tapasztalatok alapján megadják esetleg az utasításokat egyes alkatrészek megváltoztatására és megkezdődhetik az első repülőgép-példányok gyártása. Ez ismét egy félév.

A legyártott első repülőgéppéldányok ezután kikerülnek a repülőcsapathoz ú. n. „csapatpróbára“, a csapat megadja észrevételeit, ismét fűrés-faragás következik; itt is, ott is meg kell valamit változtatni. További negyedév. Ezután kiírják a versenypályázatot, a cégek benyújtják árajánlataikat, költségellenőrzés, próbagyártás, újabb ellenőrzés és azután következik a szériagyártás. Ezzel már két év telt el a konstruktőr munkája óta. Ez a folyamat kb. minden repülőgéptípusra vonatkozik és eddig hiába kísérelték meg valahogyan a folyamat lerövidítését. Minthogy pedig ez, amint látjuk, éveket, rendszerint kettőt vesz igénybe, bátran állíthatjuk és ezt a gyakorlat is igazolja, hogy a sorozatosan gyártott repülőgéptípus szolgálatba állításának pillanatában rendszerint már elavulási jelenségeket mutat, mert időközben már újabb találmányok és tökéletesítések következtében újabb és jobb típusok keletkeztek.

Kísértésbe jöhetnénk ennek folytán, hogy várjunk a beszerzéssel és gyártással, míg a legjobb típus készen áll. Ennek az eljárásnak a következményeit azonban vezető tényező nem vállalhatja, mert így a légi erő sohasem volna megfelelő létszámon és amint már kifejtettük, háború esetén éppen a legelső órákban kell bevetésre készen állnia.

Nemcsak ez a kényszerű folyamat és a folytonos fejlődés, de anyagi okok is magukkal hozzák, hogy a repülő csapat sohasem lehet teljesen korszerű gépanyaggal felszerelve. Ezt egyetlen nagyhatalom sem engedheti meg magának. Ebből kialakult az a tapasztalati tény, hogy általában a repülőgépek 3—5 évi szolgálati idejével lehet számolni, mert addigra a típus műszakilag elavul. A mai fegyverkezési iram mellett ezáltal a korszerű légi erők 20—50%-a rendelkezik mindig csak új anyaggal, míg a többi alakulat öregebb típusokon repül.

A tervszerű repülőgéputánpótlás eredményeképpen látjuk a számottévő hatalmagnál mindenütt a különböző építési programokat, amelyek rendszerint több évre terjednek és a parlamenti tárgyalásokból ismeretesek (pl. 3 éves terv Angliában, 5 éves terv Oroszországban). Ezeknek a programoknak azonban igen mozgékonyaknak és átállíthatóknak kell lenniök, mert a rohamos műszaki fejlődés mellett egy-egy tulajdonság (pl. sebesség) hirtelen növekvése, vagy a fegyverzet változása (pl. gépágyú) rögtön megváltoztathatja a típustervet.

Az építési programoknak megfelelően a gyártást az állami és magánrepülőipar végzi. Ennek rendkívül alaposan megszervezett bázisa úgy gyártás, mint nyersanyagbeszerzés tekintetében lényegesen befolyásolja a légi erők ütőképességét. Emellett települése is erősen decentralizálva és olyan legyen, hogy megfelelő távolságban a határsávtól az ellenséges légi erők

könnyen meg ne támadhassák. Olyan államok, amelyek csak gyenge repülőiparral rendelkeznek — a közép-európai kis államok mind ilyenek —, a légiháborút csak békefelszerelésükkel és a tárolt tartalékanyaggal vívhatják, mert amint a későbbiekben láthatjuk, a felfokozott háborús produkció sem tud lépést tartani az első nagy háborús veszteségekkel. Ezért a kis államok a légiháború szempontjából általában csak koalíciós háborúban vehetnek részt, ahol hatalmasabb szövetségeseikre vannak rászorulva utánpótlás tekintetében.

Alapos megszervezést és bölcs előrelátást követel meg annak megtervezése, hogy a repülőipar béke- és háborús gyártási kapacitása között fennálló szükséglet biztosíttassék. Ez személyzeti és anyagkérdés. Ma csak Amerika és Szovjetország független teljesen a külföldtől a repülőgépgyártás és a hozzá szükséges nyersanyag tekintetében. A többi hatalmak mind nyersanyagbehozatalra vannak utalva.

Itt még érintenünk kell a tartalék repülőgépanyag kérdését is. A győző nagyhatalmaknál egy időben — kb. 1927-ig — a kérdés meg volt oldva a háborúból visszamaradt óriási repülőgépanyaggal. Ezek felhasználásával azonban ez is égető kérdéssé vált és itt főképpen Anglia mutatja a helyes utat a magasteljesítményű géptípusok kitenyésztésével és a háborús tömeggyártás rendszeres előkészítésével. Erről később még szó lesz. Elv általában az, hogy minél kisebb valamely állam és minél gyengébb a repülőipara, annál nagyobb tartalékanyagot kell ott tárolni az első veszteségek pótlására a nagyobb arányú háborús gyártás, illetve a külföldi utánpótlás idejéig.

A háborús tapasztalatok szerint élénk repülőtevékenység mellett havonként legalább 30%-os veszteséggel kell számolni. Ez az aránylag nagy veszteség az ellenséges behatásból (légiharc, bombázás), a repülés folytán elkerülhetetlenül beálló törésekből és az anyag elhasználódásából adódik.

A „Luft-Nachrichtenblatt“ több évvel ezelőtt megjelent egyik évfolyamában volt egy rendkívül érdekes, angol forrásból származó cikk, amely az akkor még önálló Csehország repülőerejét vette fejtegetési alapul körülbelül 500 elsővonalbeli repülőgéppállománynak megfelelő alakulattal és anyagállománnyal. E szerint 500 repülőgépből az előbbi megállapítások alapján a havonkénti háborús veszteség 150 repülőgépet jelent. Békében gondos kiképzés, személyzet és anyagellenőrzés, racionális munkabeosztás, a személyzet kímélése és jó repülőterek használata mellett a veszteség tapasztalat szerint havonként $2\frac{1}{2}$, vagyis ebben az esetben 10 gép.

Tagadhatatlan kezdő sikerei mellett tehát még Csehország sem rendelkezett olyan arányú kiviteli piaccal, hogy az a többtermelés szempontjából számottévo tényezőt jelentett volna. Tehát az ipar rideg üzleti szellemben — a kereslet-kínálat elve alapján — csakis a belföldi fogyasztásra, vagyis az állami megrendelőre számíthat és erre rendezkedik be.

Tényleg megállapíthatólag az 1927. évi termelés például úgy alakult, hogy a „Katonai repülőgépgyár“ havonként 4—5 gépet, az „Avia“ 3-at, az „Aero“ 2—3-at gyártott, amihez még az akkor erre a termelési ágra is áttért „Skoda“ hadianyaggyár minimális produktumai járultak.

Háború esetén azonban a repülőgéptermelés máról holnapra nem emelhető, mert ez a következő tényezőkön múlik: 1. a repülőgépgyártáshoz megbízható, éveken át különlegesen képzett fém- és famunkásokra van szükség (egyes országokban, többek között a volt monarchiában is, erre állami intézetekben a középiskolától kezdődőleg elméletileg és gyakorlatilag nevelték a szakmunkás-utánpótlást); 2. a többtermeléshez nagy tőkeberuházást igénylő, még békében elkészült gyári berendezés és egészen különleges szerszámgépfelszerelés szükséges; 3. a gyors tömeggyártáshoz szükséges nyersanyag készletbehelyezése és tárolása szintén holttőkét jelent.

Ez utóbbi a fejlett cseh bánya- és fémipar, továbbá a Felvidék fa- anyaga révén talán még megoldható lett volna. Az előbbi kettő azonban hirtelen nem rögtönözhető és minden esetben nagy anyagi áldozatokat, sőt holttőkét jelentene, amit kis állam háztartása nem engedhet meg magának.

Angol forrás szerint a háborús tapasztalat alapján Csehország viszonyaira vonatkoztatva a termelés fokozása a következőképp lett volna elképzelhető:

az I. háborús hónapban többtermelés				0
a 2.	„	„	„	a 2-szeres mennyiség
a 3.	„	„	„	a 3-szoros „
a 4.	„	„	„	a 6-szoros „
az 5.	„	„	„	a 12-szeres „
a 6.	„	„	„	a 20-szoros „
a 7.	„	„	„	a 25-szörös „
a 8.	„	„	„	a 30-szoros „

Ilyen elméleti elgondolás mellett a termelés és veszteség kihatása a repülőerők állományára ebben az esetben a következőképpen mutatkozik:

Idő	Több- termelés	Kigyártott gépek száma	Veszteségek (30%)	Az arra a hó- napra mutat- kozó kihatás	Állomány repülő- gépekben
Mozgósítás	—	10	—	—	500
I. háborús hónap	—	10	150	—140	360
2. „ „	2-szeres	20	110	— 90	270
3. „ „	3-szoros	30	80	— 50	220
4. „ „	6-szoros	60	65	— 5	215
5. „ „	12-szeres	120	60	+ 60	275
6. „ „	20-szoros	200	80	+120	395
7. „ „	25-szörös	250	120	+130	525
8. „ „	30-szoros	300	160	+140	665

Ilyen elméleti elgondolás mellett a termelés és veszteség kihatása a repülőerők állományára ebben az esetben a következőképpen mutatkozik:

Látjuk tehát, hogy a tekintélyesen felszökkenő többtermelés ellenére a negyedik háborús hónapig az állomány a felén alulra száll le, csak a hetedik hónapban éri el a mozgósítási állományt és csak a nyolcadik hónapban lehet új alakulások felállítására gondolni és áttérni.

Ez természetesen csak elméleti fejtegetés. A valóságban lehetnek eltérések, de ebből is látható, hogy kis hatalmak országterületükkel és természeti kincseikkel bizonyos természetes arányban álló ipari felkészültség mellett saját erejükből a repülőerőket háború esetén az utánpótlás szempontjából csak nehezen tarthatják fenn, az erőket pedig gyors ütemben fejleszteni és szaporítani nem tudják. Kis- és középhatalmak háború esetén tehát jóindulatú semleges külföldi országok szállítására, illetve valamely hatalmas szövetséges támogatására szorulnak.

Igaz viszont, hogy bizonyos rendszabályok életbeléptetésével és előzetes gondoskodással ezen némileg változtatni lehet. Nevezetesen: ha tartalék repülőgépanyagot még békében nagyobb arányban tárolunk, hogy az első kritikus hónapok hiányait áthidalhassuk; ha állami szubvenciókkal a repülőipart mesterségesen a békeszükséglet fölé fejlesztjük, ami előkészít a hirtelen tömeggyártásra; ha a repülőgépgyártást messzemenően racio-

nalizáljuk és egyéb standard-alkatrészek előzetes legyártását elősegítjük, mint pl. Amerikában; ha a gyárakat állami irányítás alá helyezzük és a repülőgép hadianyaggyártást államosítjuk, mint pl. Szovjetországban.

Ezekre vonatkozólag már láthatunk a nagyobb államokban megoldási kísérleteket, pl. Angliában a kis repülőerőket alacsony tényleges állománnyal tartják fenn, békében a repülőiparban főként a típusokat fejlesztik minden nagyobb arányú sorozatos gyártás nélkül és gyártási előkészületeket tesznek tömeggyártásra való áttérés szempontjából. Franciaországban pedig nagy repülőerőket tekintélyes tényleges állománnyal tartanak fenn már békében. Hatalmas, kifejlesztett repülőgyáripar dolgozik a nagyhatalmi állás súlya révén megnyitott külföldi exportpiacokkal és már békében tekintélyes géptartalékokat tárolnak.

Mindkét megoldásnak bizonyos előnyei és hátrányai vannak, de különösen a második esetben az államháztartásra óriási anyagi terheket rónak. Egy átlagos hadirepülőgép ugyanis 20—80.000 pengőbe kerül, egy pilóta kiképzése és gyakorlatban tartása pedig ennek az összegnek átlag Vs' -t jelenti.

Az angol gazdaságos megoldás mellett szól főként az, hogy a hatalmas első vonalbeli és tartalékgépanyag mellett fennáll az a nagy veszély, hogy a repülőtechnika rohamos, szinte ugrásszerű fejlődésével a repülőgépanyag hamar elavul.

De még az anyagutánpótlással sincs minden megoldva, mert miként a repülőgépanyag, azonképpen a hajózó személyzet hosszadalmas, a rendelkezésre álló berendezésektől, időjárástól és más egyéb körülménytől függő különleges kiképzése sem rögtönözhető máról holnapra.

Mindezekből látjuk, hogy úgy a személyzeti, mint az anyagi utánpótlás nehézségei mennyire megköthők a szervezőre, de továbbmenve a repülő harcászati, sőt hadászati elvek kifejlődésére is lényeges befolyást gyakorolnak.

A gyártási nehézségek áthidalására Angliában 1936 tavaszán felmerült az ú. n. „árnyékipar“ -rendszer terve. Ennek lényege az, hogy állami támogatás mellett olyan cégeket hívtak fel repülőgépgyártásra, amelyek a világháború óta a fegyverkezési iparról másra tértek át. Ezeknek gyártelepeit üzembehelyezik és kibővítik; a jelenlegi fegyverkezési programmba bekapcsolódva legyártanak egy bizonyos mennyiséget és bizonyos idő múlva leállnak, hogy adott, háborús esetben gyártásra azonnal készen álljanak. Ez természetesen igen nagy terheket ró az államra.

Az angol légügyi minisztérium erre a célra először kiválasztott 5 motorgyárat. Ezek: „Austin Motor Cop. Ltd.“, „Daimler Cop. Ltd.“, „Rootes Securities Ltd.“, „Rover Cop. Ltd.“, „Standard Motor Ltd.“ Ezek az állami pénzekben létesült gyárak jelenleg a Bristol-motorok „Mercury XVIII“ típusát gyártják, sőt néhány már a Fairey „Battle“ és Bristol „Blenheim“ közepes bombázógépeket is előállítják. Ezenkívül a légügyi minisztérium Lancashireben De Havilland számára létesített egy „árnyékipar-telepet“ állítható légszuszpenzió gyártására. Az angol repülőipar termelését az utolsó időben megháromszorozta. Így pl. a „Fairey Aviation Company“ jelenleg 4 gyárat, az „Armstrong Whitworth“ két gyárat tart üzemben. Több gyár hajógyárakkal vette fel az együttműködést a többtermelés érdekében. Pl. a „Short“ a „Harland“-művekkel. Persze ez a lázas többtermelés óriási anyagi áldozatokat igényel.

Az angol repülőipar a fegyverkezési program beállítására előtt kb. 30.000 embert foglalkoztatott. A múlt év márciusában Lord Swinton kijelentése szerint 63.000 ember állt munkában azokon kívül, akik az alkatrészgyárakban és a repülő segédiparban voltak foglalkoztatva. A múlt évben

az angol repülőipar termelése a sárkánygyártásban a két és félszeressel, a motorgyártásban pedig a három és félszeressel emelkedett. A legnagyobb emelkedést még most sem érte el. Az angol fegyverkezési ipar a „Revue de l’Air“ beszámolója szerint az admirálisok számára 26, a hadsereg számára 17 és a légügyi minisztérium számára 15 újonnan alapított gyárat állított be az utóbbi időben. A brit ipar számára az utóbbi 24 hónapban kiadott fegyverkezési rendelések 288 millió fontsterlinget érnek el.

A számok beszélnek ...

V. SZENTNÉMÉDY FERENC

AZ ÍR BOMBAVETŐK ŐSEI

SZENT ISTVÁN INTELMEINEK újabb forráskritikája igen érdekes módon tanúskodik arról az egész latin kultúra területét beszövő ír hatásról, mely a középkor sötétebb századaiban oly bőségesen pazarolhatta szellemi kincseit. A Zöld Sziget katolicizmusának eleven erői a kereszténység első, heroikus korszakában átformálják ez ősi kelta világot s a Foglások Könyve a maga másfélezredévet felölelő emléktanyájával bizonyítja, hogy már a Vili. században megtörtént a pogány mítosz emléktanyájának s a helyi jellegű keresztény legendáriumnak tökéletes, népi egybeolvadása.

Míg Írország vallásos életének, ősi keresztény civilizációjának jelentősége az európai népek szellemi közösségében változatlan marad, addig egyre érezhetőbbé válnak az újkor folyamán politikai életének strukturális, hagyományos gyengeségei. Története valójában centrifugális erők közjátékaként hat. Törzsi háborúk, szüntelenül felboruló államrend, a szükséges összetartás hiánya kiismerhetetlen, veszedelmes területté varázsolja az ír glóbuszt, melynek politikai sajátosságai napjainkig alig változnak. Az angol monarchia felemelkedésével egyidőben kikapcsolódik a kontinens sorsára befolyást gyakoroló hatalmi egységek sorából s ettől az időponttól kezdve félezredéztendős története tulajdonképp szakadatlan, meg nem szűnő szabadságharc, melynek egyes fázisai ma époly meglepetésszerűen érkeznek el az olvasóhoz, mint egykor azokhoz a titkos fejedelmi kabinetiekhez, melyek érthető érdeklődéssel kísérték a királyi kegyencnek, Essex grófjának írországi hadjáratát.

A Pax Britannica teljes súlyával tulajdonképp Cromwell korában fektet rá az ír világra. A protestánsok inváziójával megbomlik a Sziget hagyományos szellemi és gazdasági struktúrája, másrésztől nemzeti egységbe kényszerülnek az eddig megosztottan egymás ellen feszülő erők. A puritánok hitújítása alig fog az ír tömegeken, ezek katolicizmusa lenyúlik a népiélek mitikus mélységéig. Az angol hatás inkább az északi, gyéribben lakott ulsteri területekre korlátozódik, míg a déli grófságok ellenállása szellemi téren teljesen semlegesíteni tudja a dinamikus lendülettel előtörő hitújítást.

Sokkal nagyobb változásokat idéz fel azonban az angol uralom a nemzetgazdaság alapját képező birtokviszonyokban. A szabadságharcokban, ellenállási mozgalmakban élenjáró ír nemesi osztály birtokait rendre elko-

hozta a brit korona s a XVII. században a birtokok nagyobb — némelyek szerint háromnegyed — része angol latifundiummá vált. A jóval lazább ír hűbéri függőségekhez szokott paraszti osztály abszontista angol nagyurak földhöz kötött örökbérlőivé alakul át s az évenkénti haszonbérösszeg behajtása a központosító hatalmi politika egyik legerősebb eszközévé lesz. B közös magánjog határán imbolygó kötelezettségek teljesítésének vagy megtagadásának története valósággal keresztmetszetben mutatja be a szüntelenül fellobbanó szabadságmozgalmakat. Egy-egy ínséges év után agitátorok lepik el a kisbérlők tanyáit s felhangzik a „No rent!” — a haszonbérfizetés megtagadásának — jelszava. Már a cromwelli idők vége felé szervezetekbe tömörülnek ezek a birtokaikról elűzött, elkergetett kisparasztkok, akik magukat eleinte „defenders”-eknek nevezik. Mozgalmuk hamarosan hagyományos formákba öltözik. Egy-egy vidék fiataljai bujdosók módjára beveszik magukat az erdős, zombékos tájakok közé, végsőkig lefokozzák életigényeiket s tökéletességig fejlesztik magukban a bosszú gondolatát. Már a XVII. század végén kialakul típusfigurájuk, mely egyesíti magában a szabadsághóst, gerillaharcost és a szegénylegényt. Az elnyomás alatt erősen demokratizálódott ír nemzeti társadalomnak minden rétegéből gyarapodnak soraik. Mozgalmaikban épúgy résztvesznek papok, tanítók, bírák, angol szolgálatból visszatért katonák és tisztek, mint háziipari munkások, kisebb birtokosok s a tengerpart egyszerű, talányos emberei. Életformájukat, a »to go on the run“-t klasszikussá avatja a XVIII. század, melynek későbbi évtizedeiben e laza, magasabb egységbe alig fonódó, személyes akciók kereteit meg nem haladó mozgalom erőteljes támogatást kap az Óceán túlsó partjairól.

A vallási, politikai s főként gazdasági nyomás korán megindítja a Zöld Szigetről az Észak-Amerikába irányuló ír emigrációt s ezeknek a nemzeti öntudatukat megőrző gyarmatosoknak szava erősen hangzik a függetlenségi mozgalmak során. A kivívott amerikai függetlenség újból felébreszti a reményeket az ír anyaország szabadságrajongóiban: 1783-ban ül össze az első ír konvent, melynek vezetőit már az United Irishmen szétágazó organizációja választja meg. Ettől az időtől kezdve sohasem szűnik meg Írországban a lázas, földalatti tevékenység, mely titkos, vagy csak félig ismert szervezetek, mozgalmak, politikai szekták bonyolult sorával igyekszik a végső cél érdekében ébren tartani a közvéleményt.

Vezetőik alig emelkednek ki a gerillafőnökök soraiból. Első európai méretezésű államférfijuk O’Connel Dániel, akinek sikerült beékelnie az ír kérdést az angol parlament vitális problémái közé. Az angol közvélemény a múlt század huszas éveiben kezdi először szenvedélytelenebben tárgyalni a Zöld Sziget politikai életformáját érintő kérdéseket s a Catholic Relief Bili megnyitja a Sziget katolikus képviselői előtt az angol parlament üléstermét, minthogy most már hitük sérelme nélkül ők is elmondhatják a törvényhozói esküformulát.

Az öregek még emlékeznek azokra az időkre, amikor a francia parton Hoche tábornok tervezett egy kombinált francia-ír angolországi betörést. A fiatalabbak viszont teljesen hatalmában állanak azoknak a szabadságeszméknek, melyek megtöltik a „risorgimento” évtizedeit. Az emlékezetes 1846. év burgonyakatasztrófája után mintegy százezer lélekszámú bérlőcsalád marad kenyér nélkül s lesz hajléktalanná s az Újvilágba induló emigránshajók újból ezerszámra viszik ki az életlehetőségüktől megfosztott íreket, akiknek titkos jeladásait szorongó szívvel lesik az otthon maradtok.

Az óceán két partján azonos forradalmi szövetségek létesülnek s magukat Irish Republican Brotherhood-nak keresztelik el. Észak-Amerikában a hatvanas évek derekán valóságos ír hadsereg szervezkedik, mely Kanada

ellen hamarosan összeomló katonai akcióba kezd s ennek során a Niagara folyón hadihajó is feltűnik, mely lobogójában büszkén hordja a Sziget zöld és arany színeit.

Dublinben felrobbannak az első bombák, melyek ettől kezdve annyiszor adnak félelmesen terrorisztikus színezetet az ír politikai törekvéseknek. Gladstone kivételes államférfíúi képességeire volt szükség, hogy a földbirtok- és földbérleti kérdések humánusabb szabályozásával le tudja csillapítani a Zöld Sziget forrongásba hozott kedélyeit. Az ír politikai mozgalmakat ezidőtájt a Home Rule szellemi atyja, Charles Pamell irányítja, aki megkísérelti egybefogni a szétágazó, egyéni akciókat s szeme előtt egy központilag megszervezett, hatalmas agrárforradalmi mozgalom képe lebeg. A szélsőséges törekvéseket támogató sajtóorgánumok, különösen a The Irish World hasábjain napvilágot lát a „No Rent!“ hagyományos jelszava s bizonyos körökben élénken propagálják London központi negyedei ellen irányuló fegyveres betörést.

Homályos hátterű, egymás szándékait gyakran keresztező szervezetek mélyéről emelkedik ki a századforduló tájékán a sinnfein mozgalom, mely büszkén viseli ősi kelta nevében az „Egyedül vagyunk“ jelszavát. Vezetője, Arthur Griffith, parlamentáris küzdelmek sorozatát indítja meg. Dialektikájának fegyvertárából gyakorta kikölcsonzi a deákferenci magyar passzív rezisztencia fogalmát, melyet az ír viszonyokra illően alakít át. Politikai küzdelmeivel párhuzamosan nagyszabású kulturális mozgalom indul meg, mely az annyi századon át elhanyagolt ősi népnyelv és hagyománykincs emlékét igyekezik élő, dinamikus erővé megtölteni.

Az angol ellenállás ereje inkább Ulsteren keresztül érvényesül, melynek protestáns többségű lakossága nem egyszer hasonló titkos szervezetek formájában veszi fel a küzdelmet a „pápista“ déli grófságokkal. Komoly katonai szervezetet tulajdonképp csak a régebbi orange-páholyságok képeznek. E köré a mag köré rakódnak le a kilencszáztizes évek elején a komolyan felfegyverzett, bármikor militarizálható alakulatok, melyek felveszik az Irish Volunteer és Army nevét s rohamosztagaik megkezdik a majdnem két évtizedes, szakadatlan gerillaháborút. E több átalakuláson átmenő, illegális eredetű hadsereg fegyverzetét közvetlenül a világháború előtt állítólag német gyárak hadianyagából egészíthette ki.

Az angol hadüzenet a home-rule küzdelmek tetőfokán éri az ír szigetet. Míg Ulster lelkesen csatlakozik a Brit Birodalom katonai erőikifejtéséhez, addig a déli grófságok a toborzó-mozgalommal szemben eredményesen próbálják ki a passzív rezisztenciát. Az önkéntes katonai szolgálat hatalmas propagandájával szemben az ír titkos szervezetek ellenpropagandája érvényesül, mely a területiális hadseregek helyett az illegális ír organizációkba akarja beszervezni a vállalkozó kedvű fiatalokat. Ez a mozgalom átsap az óceán másik oldalára, mindenüvé, ahol ír tömegek zárt településekben léteznek. Rintelen német sorhajókapitány háborús emlékiratai bizonyítják, hogy az Észak-Amerikában folytatott titkos szabotázs és bojkottmozgalom legönfeláldozóbb segítőitársai az ír származású kikötőmunkások voltak.

A politikai propaganda súlypontja így áttolódik az Egyesült-Államokra, az anyaországban a szervezkedés a szigorú háborús intézkedések folytán inkább kulturális és sportegyesületek keretébe szorul vissza. Ezeknek a szellemi hátterű megmozdulásoknak lelke a kitűnő költő és író, Patrick H. Pearse, aki az ír szabadságküzdelmek áldozata lesz.

A független ír Köztársaság megteremtésére irányuló akciók 1916 tavaszán találkoznak. A vállalkozás vezére egy ír származású angol főkonzul, Sir Roger Casement, akinek atyja 1848-ban a magyar szabadságharc egyik kitűnő tisztje volt. Casement titkos megegyezést köt a német nagyvezér-

karral, Németországban tárgyal, majd igénybe veszi egy német tengeralattjáró szolgálatait, mely 6t egy jelentősebb fegyverszállítmánnyal együtt Írországban partra teszi. A Zöld Sziget mozgósítja fegyveres alakulatait s állítólag tizenhatezer fegyveres várja 1916 húsvétjára a felkelés végső, megbeszélte jelét. A mozgalom vezetői részben hozzátartoznak napjaink történetéhez, Patrick Pearse-en kívül helyet foglal a vezérkarban Eamon de Valera számtantanár s az a Mme de Markievicz, akit „zöld grófné“ néven könyvelt el a Sziget változatos martírológiája.

Az angol Intelligence Service megfejtett sürgönykulcsok segítségével megtehetette ellenrendszabályait. A megbeszélte partvidéki találkozó Casement és a mozgalom vezetői között elmaradt s magát Sir Roger Casement-t néhány órával azután, hogy az U-hajó partraszállította, az angol hatóságok kézre kerítették. A forradalomra hívó jeladás késett; ennek ellenére Dublinben egyes csoportok megkezdték azt a kétnapos küzdelmet, melyet „húsvéti felkelés“ néven emlegetnek az ír történetben. Ezeknek a városi ostrom- és barrikádharcoknak majdnem ezer áldozata volt s az elfogott vezetők alig tagadhatták le veszedelmes külföldi kapcsolataikat.

Tizenöt halálos ítéletet hajtanak végre, Pearse és Casement is bitófán végzi életét. Valera életfogytiglani fogságra szóló ítélettel életben marad. A kisebb vezetők jórésze többesztendős börtönbüntetést kap. Míg az ismert leaderek ilyenformán kikapcsolódnak a mozgalmakból, az illegális Citizen Army ifjú, vállalkozó tisztjei felújítják a régi, romantikus századok gerillaküzdelmeit. Az „on the run“ újból nemzeti életformává változik s a déli grófságokat behálózó katonai szervezet a technika minden vívmányát felhasználja romboló műveleteihez. A „hadsereg“ élén ifjú generálisok állanak, mint Collins, vagy Dan Breen, akik vakmerő, gyakran szörnyű vérengzésekké fajuló harcukat vívják az angolok ellen a világháború kellős közepén.

De Valera segítőársainak jóvoltából kiszökik börtönéből, titkos rejtekhelyén proklamációt szerkeszt, újságírókat fogad, majd az ír organizáció központját Amerikába helyezi át. A háború utolsó hónapjaiban maga Lloyd George próbálja újból felvenni a húsvéti felkelés óta elmetszett fonalat. Fáradozásai csak kis részben sikerülnek, mert a déli grófságok felizgatott többsége menten megtagadja azokat a politikusokat, akik az angol kormánnyal együtt keresnek modus vivendit. Ilyen állapotban éri a szigetországot a háború befejezése, mely viszont módot nyújt a győztes Brit Birodalomnak arra, hogy legjobb megítélése szerint csillapítsa le a lázongó íreket. Ugyanekkor azonban a népek önrendelkezési jogának wilsoni ígéje ellenállhatatlanul hódít Írországban. Már 19x9 januárjában illegális választások után egybegyűlik az ír parlament, mely haladéktalanul köztársasági alapra helyezkedik.

Az ilymódon megalakult köztársaság első elnökévé Eamon de Valerát választja s reábizza az Irish Republican Army fővezérletét. Az angol kormány erélyes intézkedésekkel válaszol s a dublini kormányzói palotába a világháború nagy angol hadvezére, Lord French költözik be.

1920-ban éri el a polgárháború klimaxát. Az önkéntes köztársasági hadsereg terrorszervezetei halálos ítélettel sújtanak minden írt, aki angol szolgálatban marad s bosszújuk leginkább az ír származású rendőrügynökök ellen irányul. Bandatechnikájuk egyre tökéletesebb lesz. Megrohannak postahivatalokat, bankokat fosztanak ki, vasutakat robbantanak, lerombolnak állomásépületeket, felgyújtják az abszontista főutak kastélyait, céllovők kíméletlenül kivégzik mindazokat, akikre halált mondanak ki titkos vészbíróságaik. Szervezeteiknek hatósugara túlterjed a Zöld Szigeten s bomba-robbanástól hangosak Anglia és Skócia ipari metropolisai. A „köztársasági“

szervezetnek titkos kormánya van, titkos minisztériumok működnek titkos költségvetéssel. A hadügyi és pénzügyi tárcát Collins tartja kezében, aki félmillió fontnyi önkéntes adóból fedezi e földalatti államigazgatás felmerülő költségeit. £ felkelésekkel egyidőben mozgalom indul meg az ír kivándorlás megakadályozására, mely a megbízható lakosságban szűkölködő szigetet újabb munkaerőktől fosztaná meg. Ehelyett az angol „betolakodottakkal” szemben indul meg bojkottmozgalom, akiknek helyére Amerikából hazatelepített íreket szeretne beültetni a titokban működő államszervezet.

Az egész kontinens máris lassan-lassan kiheveri a világháború megpróbáltatásait, amikor Írország még mindig szenved a polgárviszály mindennapos kárait. A békés, polgári élet ritmusa megakad s az éjszaka csendjét napról napra puskaropogás veri fel. Végre Lloyd George tesz bizonyos engedményeket s az üldözött, részben bebörtönzött ír forradalmi vezetők — Lloyd George-zsal és Austen Chamberlainnel kerékasztalhoz ülnek le. Hosszú, izgalomokban nem szűkölködő tárgyalások alapján kompromisszumos alapon kötik meg a megegyezést, melyet ír részről Gyllins ír alá. A terv szerint Írország igen széleskörű autonómiát kap, jogállapota nagyjából a domíniumokkal egyezik meg s emellett az ulsteri kérdésben is megtalálják a mindkét fél számára járható utat. A nehéz tárgyalás után hazatérőket azonban diadalkapu helyett a megnemalkuvók felháborodott tiltakozása fogadja. De Valera kemény, makacs hívei elutasítanak minden megoldást, mely nem adja vissza Írországnak tökéletes nemzeti függetlenségét. A hónapokra vagy csak hetekre elcsendesedett harc újból kiújul — de most már nem annyira angolok és írek, mint inkább a kompromisszumra hajlandó és az intranzigens csoportok között. Míg a Köztársasági Hadseregnek Collinsot követő többsége legális rendfenntartó szervezetté alakul s fegyverzetének kiegészítését az angol katonai igazgatás látja el, addig ugyanennek a szervezetnek Valerát és Dán Breent követő extremistái újból lebuknak a gerilla-harc mélységeibe s a testvérviszály gyűlöletével fokozzák fel véres fegyvertényeket. A parlament, a Dail a legfőbb törvényhozó. Minthogy Collins rövidesen áldozatul esik, a Dail megbízásából Cosgrave veszi át a végrehajtóhatalmat s kíméletlen eréllyel, az egykori forradalmár szívósságával szorítja vissza fokról fokra De Valera disszidenseit. Eleinte bizonyos bajtársiasság nyilvánul meg a küzdő felek között, de a terrorcselekmények végeláthatatlan folyamata kiöli az egykori osztályosokból a közös emlékekben gyökerező emberiségét.

De Valera végre beszünteti a fegyveres küzdelmet s mintha csak egy nagyobbacska hadijátékot tartott volna, hazabocsátja embereit. Az „on the run” éjszaka portyázó lovagjai megtérnek otthonukba s a Fianna Fail címen megalakított De Valera-párt korteseivé alakulnak át. Így legális, szavazatokat gyűjtő békés szervezetté válik a megnemalkuvók fanatizált szektája s évek hosszú során át tartó szívós munkával eléri, hogy az 1932-i választásokon oly többséget szerez, mely végre biztosíthatja az egykori halálraítélt matematika-professzor számára a legális elnöki megválasztást.

De az ír politikusok meg-megújuló fátumát De Valerának is el kell szenvednie. Felelős államférfiú lesz az egykori forradalmárból, akinek gazdasági válságokkal, növekvő munkanélküliséggel, pénzügyi krízisekkel kell megküzdenie s mindezekon felül le kell még fektetnie az ír Szabadállamnak kül- és belpolitikai kereteit. Az a modus vivendi, illetve az egyezményeknek sorozata, melyet De Valera köt a Brit Birodalommal, sokkal nagyobb államjogi szabadságot nyújt a Zöld Szigetnek, mint amilyent Erzsébet kora óta bármikor is tartósan élvezhetett. De az ír néplélekben rejtőző eryllyel felszítják újból és újból a testvérharcot \$ minden „kiegyezés” megteremti a maga disszidenseit. Az egykor forradalmi szerepet vállaló s ma törvényes!

tett védőszervezetek alatt új illegális szervezetek katonai alakulatai képződnek, melyek kiélezik Dublin és Belfast félezredéves testvérharcát s a fékevesztett szenvedélyek petárdáit tüntetőleg londoni pályaudvarokon és utcákon robbantják fel.

Az ír történet, miként egykor Ossián írta, „a tale of the times of old“ s e régi mondák árnyéka ma is oly szomorú élethűséggel borítja be Szent Patrik apostol szigetét. Számunkra szinte végzetszerű, hogy a nyugati nemzetek közül az ír az egyetlen, mely balsorsában, történetének szomorú fordulataiban számtalanszor vigasztalta magát magyar analógiákkal s a testvérharc leghevesebb összezsapásaiban vezetői, szónokai a kelletténél talán gyakrabban emlékeztetik népüket vagy pártjukat arra, hogy a Duna-völgyében él az az egyetlen nép, mellyel az írek lelki rokonságot tarthatnak — és ez a nép a magyar.

PASSUTH LÁSZLÓ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A moszkvai tárgyalások – A török-francia szerződés – A tiencini feszültség és a japán-orosz ellentét – Anglia és Németország Európában – A tengely külpolitikai törekvései a Balkánon és Spanyolországban – A danzigi kérdés; a német-lengyel viszony rosszabbodásai Anglia érdekeltsége

A MOSZKVAI angol-francia-orosz tárgyalások tovább húzódtak s a Szovjet újabb meg újabb aggályokat hangoztatott a nyugati demokráciák ajánlataival szemben. A múltkori külpolitikai szemlénkben ismertetett orosz követelések továbbra is a tárgyalások homlokterében állottak: hogy t. i. a nyugati demokráciák már azt is támadásnak tekintsék, ha a balti államok jelenlegi belpolitikai rendszere bármilyen változás következtében átalakul. Anglia és Franciaország viszont vonakodott attól, hogy a Szovjet ezen és egyéb igen messzemenő kívánságainak eleget tegyen, bár ugyanekkor moszkvai megbízottai otthonról utasítást kaptak, hogy engedjenek Molotov külügyi népbiztos kívánságainak. Úgyhogy egy időben, főképpen június vége felé már olyan optimista híradások is jöttek, hogy az angol-francia-orosz megegyezés lényegében készen áll s csak a megszövegezés van hátra. A Szovjet azonban azóta ismét tartózkodó magatartást követ s a szemlélőknek nem oktanul az a benyomásuk, mintha ezzel az időhúzással egyben be akarná várni a világhelyzet tisztázódását — annál is inkább, mivel Távolkeleten neki is súlyos gondjai támadtak. Japán a mandzsu és mongol határok felé előretört és ha nélkülözzük is a Szovjet eredményeiről szóló híradásokat és ha folyton hatalmas méretű japán légi és szárazföldi sikerekről hallunk, nem kétséges, hogy a Szovjetnek is hatalmas erőt kell kifejtenie. Talán éppen ez a távolkeleti elfoglaltság okozza, hogy Oroszország annyira tartózkodó a nyugati határok kérdésében; nyilvánvalóan tisztában van ugyanis a japán és német politika összefüggésével s nem óhajtja esetleges nyugati konfliktusokkal zavarni amúgyis eléggé kellemetlen helyzetét. A danzigi kérdés új fontossága, a balti és kelet-európai német koncepciók újabb lendülete, valamint a német és japán politika előretörése a szá-

mos, főképp távolkeleti vonatkozásban közös érdekű angol és orosz politikát mintha megosztotta volna; Anglia és Oroszország, mely nem egyszer öntudatlanul is közös és hasonló szempontok szerint viselkedett a japán törekvésekkel szemben, most — talán az európai ügyek közbejárásáért is — megosztottan állanak szemben a német-japán előretöréssel, ami azonban kétségtelenül időleges állapot s nyilvánvalóan addig tarthat csupán, ameddig valamely módon ilyen vagy olyan irányban nem tisztázódik a nyugati orosz határok, tehát a balti államok kérdése. Ebben a dologban Oroszország túlságosan messzemenő óvatosságot tanúsít, viszont Anglia inkább be akarja várni, vajjon tényleg s tetteleg történelmi-e változás a Baltikumban, ami világos következménye Chamberlain cunctatori politikájának.

A tengelyállamok keleti politikáját a mai világösszefüggések mellett amilyen örömmel töltötte el az angol-orosz-francia megbeszélések elhúzóda és tisztázatlansága, annyira kellemetlenül érintette az a közkeletű változás, mely tisztázta Franciaország és Törökország között az alexandrette-i szandzsák ügyét. Franciaország átengedte az alexandrette-i szandzsákot Törökországnak, mely így a Földközi-tenger északkeleti csúcsában igen jelentős stratégiai és kereskedelmi bázisra tett szert. Ezzel kapcsolatban Anglia olyan értelmű megegyezést létesített Törökországgal, mely a török fegyverkezést, hadiipart fontos kapcsolatba hozza Angliával s az angol tengeri és légi haderőknek török kikötőkben támaszpontokat létesít. Törökország politikája világos: Németország keleti szándékaival, balkáni törekvéseivel, Olaszország földközitengeri és bulgár-macedón-albán politikájával szemben világos számítással a nyugati demokráciákra és a szovjetre támaszkodik. Ugyanekkor a tengelyhatalmak az általuk támogatott arab nacionalizmust most már nemcsak az angolok és a franciák, de a törökök felé is ki akarják élezni s Olaszország élénken tiltakozott az ellen, hogy a békeszerződésekben Franciaországra bízott szíriai mandátumot az alexandrette-i ügyben az ő beleegyezése nélkül megváltoztassák. A tengelyhatalmak bizonyos aggodalommal tölti el, hogy Törökország újra arra törekszik, hogy Kemál vallásellenes politikájának bizonyos szükségzerű módosítása révén élére álljon a közkeletű mohamedán államoknak. A nyugati demokráciák tudják ezt s tisztában vannak egyben azzal is, hogy az olaszok földközitengeri politikája révén közelről érintett Egyiptom, valamint az olasz földreform, illetve a tripoliszi olasz telepítések miatt érintett földközitengeri arab világ nincsen is annyira ellene e fordulatoknak, ha ugyanakkor Németország Palesztinában az angolokkal és a zsidókkal szemben az arabok patrónusa gyanánt lép is fel. A tengelyhatalmak figyelme érthetően és kiélezetten fordult június végén a földközitengeri és a török ügyek felé, mert a most aláírt török-francia szövetségi és kölcsönös segélynyújtási egyezmény szerkesztésén illeszkedik bele a demokráciák új politikájába. Ugyanekkor Törökország szívesen látná a maga angol, illetve orosz kapcsolatai szempontjából, ha az angol-francia-orosz tárgyalások Moszkvában végre valahára befejeződnének, mivel így szervesen függenének össze az összes keleteurópai és közkeletű védekező rendszabályok s Törökország addig nem járhat el teljes szabadsággal a maga angol viszonylataiban, ameddig nem tisztázódik az angol-orosz viszony; Törökországot tudvalevőleg igen közeli kapcsolatok fűzik Oroszországhoz.

A tengelyállamok európai politikája igen jelentős segítséget nyert ezalatt az újra előretörő kínai-japán törekvésekben. Sőt figyelmes szemlélők előtt nem titok, hogy a német és japán politika mai összefüggései mellett a tengelyállamok éppenséggel a keleti politika segítségül hívása, a japán imperializmusnak számításaikba való beillesztése segítségével igyekezzenek Angliát és Oroszországot keleten lefoglalni, hogy aztán annál könnyebben

érhessenek el döntést nyugaton. Tiencin és Danzig így függnek össze a mai világpolitikában; egyelőre azonban az a helyzet, hogy ez a módszer Anglia kitartása miatt nem hoz feltétlen eredményt. A júniusban kiéleződött angol-japán viszony most is változatlan; a tiencini vesztegzár tovább tart s a japán politika bevallott célja most már kifejezetten az, hogy eltávolítsa Kínából a nyugati hatalmakat az engedményes területek megszüntetésével. Figyelemreméltó, hogy a japán kormány és hadsereg eljárása nem egyértelmű. Innen magyarázható, hogy a július közepén megindult angol-japán tárgyalások sem biztatnak sok eredménnyel, hiszen a tiencini vesztegzárat nem a japán kormány rendelte el, hanem a Kínában operáló haderők vezérkara. Az angolelles japán politika kiélezése tehát nem is annyira a kormány, mint inkább a hadsereg, illetve a japán agráriusok ügye; míg a kormány inkább hajtanék az Angliával való megegyezés felé, mert benne inkább az ipari és a pénzügyi körök vannak érdekelve, s ezek korántsem látnák szívesen, ha az angol-japán feszültség gazdasági háborúhoz vezetne és a japán export kizáratnék az Anglia által befolyásolt hatalmas területekről. E kettős és kétértelmű japán politikának belső eredménye aztán az, hogy a július közepén megindult angol-japán tárgyalások során a hadsereg mindenképpen befolyásolni igyekezett a kormányt Anglia ellen; bár újabban mintha enyhült volna a helyzet s Chamberlain és Halifax nyilatkozatai mintha reményt nyújtanának a békés megoldás híveinek. Ugyanekkor Japán, nyilvánvalóan nem minden német érdekeltség nélkül, hatalmas operációkba kezdett a mongol-mandzsú-orosz határokon, hogy ezzel is lekösse Oroszország erejét.

A tengelyhatalmaknak a távolkeleti feszültség kétségtelenül segítségére jött; azonban úgy tetszik, mintha Anglia és Franciaország nem hagynák magukat lényegesen befolyásoltatni a távolkeleti ügyek által; ellenkezőleg, annál erélyesebben kitartanak eddigi politikájuk mellett, okulván a müncheni politika csődjéből. A Távolkeleten a demokráciáknak segítségére jött az egyébként tartózkodó Amerika közbelépése s Amerika ugyanilyen módon éreztetni óhajta a demokráciák melletti rokonszenvét az európai politikában is. Franciaország Daladier erélyes kormánya alatt hasonló elszánttságot tanúsít s utalva a határain fegyverben álló hárommillió idegen katonára s az ezen felüli egyéb fegyveres alakulatokra, maga is eddig nem látott méretekben folytatja fegyverkezését. A tengelyhatalmak bizonyos aggályokkal nézik ezt a nyugati fegyverkezést és kitartást és nem igen veszik szívesen sem az angol légiflotta és szárazföldi erő, sem pedig az angol hadirepülés együttműködését a francia egységekkel; ugyanígy igen kellemetlen benyomást keltett az angol repülőek tervbevetett lengyelországi látogatása, melyet a német közvélemény különösképpen izgatottan fogadott, mondván, hogy esetleges háború idején nem lesz olyan könnyű az angoloknak Lengyelországba sétarepülést végezniök. Az angol és francia légügy hatalmas fejlődése nyilvánvalóan azért is érinti visszásán a tengelyhatalmakat, mivel eddig az ő főerőségük volt a repülés s most viszont a demokráciák hadirepülése, felhasználván az eddigi tapasztalatokat, újabb és modernebb eredményeket érhet el, ami viszont jelentősen befolyásolja az ő dolgaikat. Ha Chamberlain és Halifax ismételten is hangsúlyozta, hogy Anglia nem áll útjában a békés változtatások politikájának, akkor viszont annál erősebb az angolokban az aggodalom, hogy a kontinensnek ma számottevő hatalmai nem értékelik ezt a békés szándékot. Anglia tehát a maga erős és kitartó magatartásával ki akarja küszöbölni az európai politikából az agresszió lehetőségét; a müncheni politika csődje után most már az engedmények helyett a kitartás és a nemengedés politikáját vallja, mivel úgy vélekedik, hogy ma minden engedmény gyöngeség jele és minden engedmény egy eset-

leges nagyobb nyomás révén újabb engedményeket vonna maga után. Anglia külpolitikai célja tehát változatlanul a béke fönntartása; csak ennek eszközei változtak meg s nyilvánvalóan az agresszió megelőzését szolgálja az a politika, melyet német részről viszont bekerítésnek tekintenek. Anglia és Franciaország kétségtelenül szívesen megegyeznék ma is a tengelyhatalmakkal; a nehézség ma már ott van, hogy ez a megegyezés, az ő nézetük szerint, nem lenne kölcsönös; mivel a tengelyhatalmak a maguk képe szerint akarnák átalakítani a világot, ebbe pedig Franciaország és Anglia nem egyezhet bele. Kézenfekvő tehát ellenállása a tengelyhatalmak politikájával szemben, mely eddig új és ismeretlen módszereket követ. Az angol külpolitika szembe akar szállani az olyan törekvésekkel, melyek Európa többi népei fölött főhatalmat akarnak szerezni s Anglia nem hátrálhat meg sem a rágalom, sem az erőszak előtt — ez volt Lord Halifax külügyminiszter legutóbbi nagy beszédének lényege. Németország, úgymond, önmaga szigeteli el magát a világtól önállósági politikájával, nem pedig a nyugati demokráciák fosztják meg a tengelyhatalmakat a nekik szükséges élettértől. Vagyis az angol külpolitika változatlanul azt tekinti céljának, hogy a tengelyhatalmak beilleszkedjenek a világ összefüggéseibe; ezzel szemben a tengelyhatalmak változatlanul hangoztatják sérelmeiket és visszaszoríttóságukat. Az angol-francia külpolitikának szánt válasz volt ily módon Németország részéről a bolgár miniszterelnök július elején Berlinben tett látogatása, mely mintegy dokumentálni törekedett Németország jelentős balkáni érdekelttségét, — ez a látogatás különben is összefüggött azzal a közeli politikával, melyet Franciaország és Anglia Törökország irányában folytat, hiszen Bulgária és Törökország között koránt sincs szíves viszony; ezzel egyidejűleg újra kiéleződött a hagyományos bolgár-román ellenségeskedés is. A másik lépés volt, válaszul a nyugati demokráciáknak, Ciano olasz külügyminiszter madridi látogatása Franco tábornoknál, melynek következménye lesz majd Spanyolországban eddiginél szorosabb bekapcsolása a tengelyhatalmak politikájába; beszélnek arról is, hogy Hitler, Mussolini és Franco legközelebb találkoznak.

Valamennyi európai és keleti külpolitikai erőfeszítés azonban egy kérdéssel kapcsolatos, melyet Németország szerfölött lényegesnek tekint a maga belső és külső szempontjaiból: a danzigi kérdéssel. Lengyelország ismételten kijelentette, hogy mindennemű Danzigra vonatkozó szándékolt birodalmi vagy danzigi változtatást casus belli-nek tekint; s egyáltalában Lengyelország ismételten kifejezést adott annak a nézetének, hogy Danzig státusának bármilyen megváltoztatásában függetlenségének sérelmét és fenyegetését kénytelen látni. Ezek az erélyes lengyel kijelentések Németországban érthető visszatetszést keltettek; hiszen ott úgy vélekedtek, hogy a német-lengyel válságot is ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan módszerekkel sikerül majd megoldani, amint megoldották a szudétánemet és a cseh kérdést. Igaz, azóta a nyugati hatalmak is, belátván a müncheni politika céltalanságát, más magatartást tanúsítanak s Anglia teljességgel Lengyelországra bízva, mit tekint saját függetlensége veszélyeztetésének: ezen esetben a lengyel-angol megegyezés önműködően működésbe lép. Németországban nem látják szívesen, hogy Lengyelország, melyet Németország megszokott úgy tekinteni, mint kelet-európai beszoríttóságban és veszélyeztetettségben élő államot, most olyan erélyes és sikeres nyugati politikát folytat s katonai együttműködésre lépett Angliával; viszont a lengyelek meg azt nem látják szívesen, ha Danzig, híradásaik szerint, megtelnék különféle német alakulatokkal, mintegy előkészületül a szabadváros teljes beolvasztására. Híre járt, hogy Hitler július vége felé meglátogatja Danzigot; híre járt annak is, hogy olyan módon oldják meg a szabadváros kérdését, hogy

lakói — magán a státúton nem történvén változtatás — Hitler kegyelméből birodalmi polgárokká lesznek. Lengyelország nem zárkózik el a Németországgal való tárgyalások elől; mindamellett ragaszkodik ahhoz, hogy ő is, mint közvetlenül érdekelt, befolyhasson Danzig jövődó helyzetének alakulásába. Magában a szabadvárosban a birodalmi hatások következtében végsőkig felfokozódott a hangulat; lengyel részről óvakodnak azonban az ellentétek kiobbantásától, hiába hangoztatják a német sajtótermékek a cseh-szudétánémet példával való azonosságot. Lengyelország ezenfelül úgy vélekedik a nyugati államokkal együtt, hogy itt jóval többről van szó, mint a német lakosságú, bár a századok óta Lengyelországgal közösségben élő város ügyéről, — hiszen ettől függ Lengyelország szabad kijárata a tenger, Európa felé, ettől függ Lengyelország gazdasági jóléte s most igen kifejlődött tengeri kereskedelme. Németországban rossz néven veszik Lengyelországtól, hogy nagy mértékben fejleszti flottáját; viszont Lengyelország is érthető figyelemmel kíséri azokat a tárgyalásokat és tervezetéseket, melyek a német politikával kapcsolatban folynak a balti államokban. Lengyelország balti politikája egyben Európával való összefüggéseit jelenti, viszont a német külpolitika balti előtörése bizonyos mértékben közös nevezőre hozta Oroszország és Lengyelország eddig eltérő szempontjait. Hozzájárult a helyzet elmérgesedéséhez a számos danzigi incidens, mely lengyel alattvalók és az ottani nemzeti szocialisták, valamint danzigi alattvalók és lengyel hatóságok között játszódtott le; mindez azonban éppen úgy nem vezetett a helyzet kiobbanásához, mint ahogy Göbbels német, propagandaminiszterek Danzigban tett látogatását és ott tartott nagyhatású szónoklatait is közömbösen fogadta a lengyel külpolitika. Anglia ezekben a válságos hetekben mindent megtett a béke fönttartására és Chamberlain miniszterelnök ismételtén tiltakozott az ellen a feltételezés ellen, mintha Anglia bátorította volna fel Lengyelországot; Danzig, mondta, nem helyi ügy, hanem általános európai kérdés és különben is a város alkotmánya, helyzete, vezetése nem olyan — lévén a német város vezetése mindig német kezekben, — hogy abból Németországnak sérelmei volnának eredeztethető; viszont hangsúlyozta azt is, hogy Danzig lakosságának gazdasági érdeke teljesen a Visztulán, ezen a lengyel folyón idetorkolló lengyel kereskedelemtől függ. A danzigi kérdésben nyilvánvalóan még messze van a megoldás — éppen azért, mert Anglia és Lengyelország ennyire erélyes magatartást tanúsít; hiszen Németország is ismételtén kifejezést adott békeakarátának s természetsszerűleg nem akarja magára venni egy újabb háború terhét és vádjait. Németország a danzigi kérdést helyi jellegű ügynek tekinti és éppen ezért is szeretné helyi jellegű módszerekkel, megszokott módra megoldani. Ez azonban kétségtelenül nehézségekbe ütköznék Lengyelország itteni európai fontosságú érdekeltssége és általában Lengyelországnak a mai Európában elfoglalt rendkívül fontos egyensúlyozó helyzete miatt. Ilyen okokból lehet magyarázni, hogy a feszültség a danzigi kérdésben változatlanul tovább tart.

Ugyanekkor Anglia tovább fegyverkezik Franciaországgal együtt s hangoztatja, hogy szabadságát, birtokállományát, európai és általános súlyát nem engedi senki által megcsorbítani; a Németországgal való meg egyezés útját pedig mintegy abban jelöli meg, hogy a Birodalom szakítson eddigi külpolitikájával és térjen vissza az európai nemzetek társaságába, illetve abba a rendszerbe, melyet a világkereskedelem és a világgazdaság teremtett meg. Ezt a rendszert viszont Németország az angol érdek kifejezésének tekinti és vele szemben egyre a saját megfelelő életterre vonatkozó jogait hangoztatja.